

УДК 551.521.37

КҮН ЖАНА КҮНДҮН ЭНЕРГИЯСЫН КОЛДОНУУГА БАЙЛАНЫШКАН
КЫРГЫЗ ЭЛИНИН БААЛУУЛУКТАРЫ
СОЛНЦЕ И ЦЕННОСТИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА СВЯЗАННЫЕ С
ИСПОЛЗОВАНИЕМ СОЛНЕЧНОЙ ЭНЕРГИИ
SUN AND VOLUES OF THE KYRGYZ PEOPLE ASSOCIATED WITH
USING OF SOLOUR ENERGY

*Молдокеримова Э.К. – п.и.к., ЖАМУнун доценти,
Иманкулов З.И. – ф-м.и.к., ЖАМУнун доценти*

Аннотация: Бул макалада Күндүн энергиясын колдонууга байланышкан кыргыз элинин баалуулуктары изилденген.

Аннотация: В статье исследованы ценности кыргызского народа связанные с использованием Солнечной энергии.

Annotation: In article are researched values of Kyrqyz people, Connected with energy.

Ачкыч сөздөр: Күн, энергия, кыймыл, температура, жаратылыш, кыргыз эли.

Ключевые слова: Солнце, энергия, движение, температура, природа, кыргызский народ.

Key words: Connected, energy, temperature, Kyrqyz people.

Адам тирилигинин туткасы – Күн. Күн – бул байлык, табигый, калыбына келүүчү жарыктын, жашоонун булагы.

Күн - бул Күн системасынын борбордук планетасы. Күн системасындагы бардык планеталардын массасын кошкондо Күндүн массасынын 0,1%зын гана түзөт, ошондуктан ал өзүнүн тартуу күчүнүн натыйжасында Күн системасындагы бардык планеталардын кыймылын башкарат.

Күндүн массасынын 71 %зын суутек, 27 %зын гелий, 2 %зын оор элементтер (көмүртек, азот, кычкылтек, металлдар) түзөт. Күндүн бетинин температурасы 6000 К, ал эми борборунда 15000000 К. Мындай температурада суутектин атомунун ядросу эң жогорку ылдамдыкка ээ болуу менен бири-бирине кагылышып, суутек гелийге айланат да өтө чоң сандагы жылуулук бөлүнүп чыгат. Бул реакция Күндүн энергиясынын булагы болуп саналат.

Күн дээрлик 5млрд. жылдан бери энергияны нурланып, жердеги жашоону камсыздап келүүдө жана секундасына 4,3 млн. тонна массасын нурлануу аркылуу жоготуп, натыйжада дагы 5 млрд. жыл жашай ала тургандыгы аныкталган.

Күндүн нурунун кубаттуулугун алмаштыруу үчүн 30 миллион кубаттуу электростанциялары керек! Күндүн энергиясынын 0,0005 %зын пайдалануу дүйнөлүк энергетиканын бүгүнкү муктаждыктарын, ал эми 0,5%зын колдонуу келечекке болгон бардык муктаждыктарды канааттандырат.

Учурда энергия булактарынын ичинен көмүр, нефти, газ сыяктуу көмүр кычкыл отундар кеңири колдонулат. Бирок, бул отундар 50 жылдан кийин түгөнүүсү күтүлүүдө.

Күн нурунун энергиясын пайдалануу менен жылына 65 миң тонна көмүр, 50 миң тонна мазут, 45 млн.метр куб табигый газ, 250 млн. кВт электр энергиясы, 180 миң Гкал. жылуулук энергиясы үнөмдөлөт!!!

Күн – өмүрдүн азыгы, табият куту, бардык заманда руханий баалуулуктардын жаралышынын булагыда болуп келген. Ошондуктан ата-бабаларыбыз адам рухундагы

адилдикти, асылдыкты, тазалыкты, айкөлдүктү, билгичтикти агарып аткан таңга, ааламга нурун чачкан Күнгө салыштырган.

Ошондой эле Манас баатырды: “Күнүң менен Айыңдын бир өзүнөн бүткөндөй”-деп, Күн менен Айга теңеген. Жомокчулар “Манасты” айтып жатканда Күн күркүрөп, жамгыр төгүп, чагылган чартылдап турчу дешет.

Ал эми Күндүн, Айдын кыймылына байкоо жүргүзүү менен ата-бабаларыбыз мергенчилик, аң уулоо, көчүп-конууга ыңгайлуу шарттарды издеген, эгин эккен, жайлоого көчкөн, чөп оруп жыйнаган, жашоо тиричилигин жүргүзгөн [6].

Күн кызарып чыкса жамгыр жаашын, кызарып батса эртеси Күн ачык болушун, күзгүсүн Күндүн күркүрөөсүнөн кийинки жылдын кургакчыл же жаанчыл болушун, Күн күркүрөсө мол түшүмдүн белгиси экендигин билишкен.

Боз үйдү да Күндүн кыймылына байкоо жүргүзүү менен жасаган, тиккен. Боз үйдүн түндүгү анын ичиндеги жарыктын берилишинде чоң мааниге ээ. Түндүк аркылуу боз үйгө жарык кирет. Боз үйдүн ичиндеги жарыктын агымы бардык багытка бирдей, жогорку бөлүгү конус түрүндөгү жантык бетке урунат да, жутулуусунан кийин калганы чагылып, боз үйдүн ичине түшөт. Түндүктөн түшкөн жарыктан таңдын атканын, күндүн батканын баамдаган, Күндүн шооласынан шашке, түш, бешим өндүү күн мезгилин билген.

Илгеркилер медициналык билими болбосо деле көпкө жатып калган ооруларды да Күндүн нуру менен дарылап, сакайтып жиберчү экен. Күнгө күйгөн тери жугуштуу ооруларга аз кабыларын, Күн нурунун денеге түз таасир этиши денеде Д витаминин пайда кылаарын, Д витамини ичегиден кальцийди бөлүп чыгарып, сөөктү бекемдээрин, Күндүн нуру холестериндин деңгээлин төмөндөтөөрүн, иммун түзүлүшүн чыңдаарын, артритте шишиген муундарды дарыларын витамин, кальций, холестерин, иммун, артрит деген түшүнүктөрү болбосо деле билген.

Күндүн нуру менен өнөкөт депрессияны, жаш балдардын итий оорусун дарылаган, зат алмашуусунун бузулушун алдын алган. Күндүн тик тийген нуру микробдорду өлтүрөт. Ошондуктан жууркан-төшөктөрдү күнгө жайып, шамалдатып турган.

Ошондой эле денеси ак адамдар Күндүн нурунун алдында узак убакытка болушу зыяндуу экендигин да билген. Себеби жандуу клеткаларды жок кылып, теринин май бездеринин бузулушуна алып келип, натыйжада терилер эрте картайып, териде бырыштар түшө баштайт эмеспи.

Акылман акын, жазуучуларыбыз да Күндү мактап, жактап, тактап ырга салганын окуп жүрөбүз. Жусуп Баласагын бабабыз мындан он кылым мурда “Кут алчу билим” дастанында: Жылуулук, жарык чачат бүт дүйнөгө

Ааламга жарыктыкка Күн, Ай берди

Жолугушпайт, айлампада тегеренет

Көрүшпөйт, бири-бирин ээрчип жүрөт – деп, Күн менен Айга аныктама берген [5].

Барпы атабыз “Күн” деген ырында :

Күндүн нуру белгилүү

Күчтүү оттон жаралган

Күн кубаты барлыктан

Адамга кан таралган

Жамгырды, сууну жараткан

Чыккан Күндүн жарыгы

Жамгыр, суудан жанданат

Өсүмдүктүн тамыры

Күндүн нуру болбосо

Дарак өсүп бүрдөнбөйт

Тоо жашарып түрдөнбөйт

Чынар өсүп шактабайт

Дыйкандар буудай каптабайт – деп, Күндүн энергиясынын эсебинен суулар бууланып, буулар булутка айланып, булуттар жамгырга, мөңдүргө, карга айланып кайра Жерге түшүп, айлануу процесси жүрүп, Күндүн энергиясынын жаратылышка, адам баласынын жашоосуна тийгизген таасири жөнүндө,

Карыны да, жашты да

Нуру менен кучактап

Сүйүп турган чыккан Күн – деп, карыны, жашты кубандырып, сүйүп чыккандыгы жөнүндө айтат.

Акындардын алпы Жолон Мамытов да Күн темасына кайрылган. Ал “Күн” деген ырында Күндү адам баласынын жашоо тиричилигинин булагы, азыгы гана эмес, ага көз каранды, тагдырлаш, өмүрлөш, жашоонун символу, тирүүлүктүн белгиси катары сүрөттөйт [4].

Акын Надырбек Алымбеков агабыз:

Күн батат кызыл сүртүп ыраңына

Күмөн жок кайра айланып чыгарына

Кездештик жаштык менен

Күн сымал жадыраган жашыл айда – деп, жаштыкты Күнгө салыштырат,

Жер энени жылытып

Алтын Күн амал, тап берет, - деп, Күндү байлыкка, алтынга теңейт,

Эне кымбат, эне асыл биз үчүн

Эне жокто күн да калат түн болуп – деп, энени Күнгө салыштырат.

Ата-бабаларыбыздын аң сезиминде Күн эненин образы менен салыштырылып, ыйык деп эсептелген. Энени, баланы, сүйгөн жарды Күнгө окшоп жылуулук, жарык берип, нурун чачып кубанычка бөлөйт, деп Күнгө теңеген.

Ал эми замандашыбыз Т.Алымбеков “Дүйнө” (Аалам) деген термесинде:

Жарыгы жок ааламың

Бармак басым көркү жок

Күндүн нуру турганда

Жан бүткөндүн көөнү ток

Күндүн көрчү ысыгын

Мухиттерди ысыткан

Жер айланып турбаса

Каймак кылып сызгырмак

Аткарып кечке жумушун

Күн уяга жашынат

Жарыгын чачып турууга

Караңгы жакка ашыгат – деп, Күндүн кыймылын, жарыгын, жылуулугун, жумушун ырга салат.

Акылман ата-бабаларыбыз: “Баланын акыл-эстүү, ден соолугу чың болуп чоңоюшу үчүн, Күндүн нурунан жана эненин сүтүнөн артык эч нерсе жок” – деп, бекеринен айтпаса керек. Күнгө байланышкан: “Күн тегеренсе күндүгүндү камда, ай тегеренсе айлыгынды камда”, “Күн каарына калса табаары тамчы”, “Күн өткөнгө кызыкпа”, “Батаар күндүн атаар таны да бар”, “Мугалим – Күн сыяктуу, ал баарына тегиз тийет” сыяктуу макалдарды жараткан, керектүү учурларда колдонушкан.

Ал эми сапарга чыкканга:

Эртең менен болгондо

Тоо башынан күлөсүн
Нур канатың талыкпай
Сапар тартып жүрөсүң - демекчи, Күн жарыгы сага буйрусун, өзүң да нур чач, жылдызың жаркырап, жарыгың өчпөсүн - деп бата беришкен.

Советтик доордо “Күн биздин ишенимдүү досубуз, ал бизге эч качан кыянаттык кылбайт” – деген урааныбыз болгон,
Канча кайгы, канча муң
Жер үстүнөн өткөнүн
Сапар тарткан жолунда
Көрүп келет көктө Күн
Өзгөрткөн жок бир дагы
Жарык нурду төккөнүн – деп, Жер үстүндө болгон эчендеген алааматтарды, согуштарды көрсө дагы, өзгөрбөстөн жарык нурун төгүп келе жатканын, Күндүн туруктуулугун даңтап ырдачуубуз.

Учурда балдарыбыз Күндү көрүп сүйүнүп:

Күн чыкты карачы

Күндөн биз жаралдык

Күн нуру төгүлгөн

Күмүштөй балалык – деп, Күндүн нурун, балалыкты мактап ырдашат.

Салт – бул бай кенчке айланган руханий мурас, элибиздин турмушун жөнгө салган руханий, маданий жөрөлгө. Укук учурду жөнгө салса, салт замандарды тейлейт. Улуу Кытай акылманы Конфуций : “Өлкөнүн өсүп-өнүгүшү үчүн жакшы мыйзамдан көрө, жакшы салт жакшы” – деген экен [4]. Ошондуктан мектепте физиканы окутууда Күндүн энергиясын пайдалануу, фотоэлементтер, жарым өткөргүчтөр жөнүндөгү темаларды өткөндө жогорудагы ата-бабаларыбыздын баалуулуктарын колдонсок, балдарыбыздын ата-бабаларыбызга, тарыхыбызга, баалуулуктарыбызга болгон сыймыктануу сезимдери, сүйүү сезимдери, жаратылышка болгон кызыгуусу жогоруламак

Өлкөбүздүн мамлекеттик туусунун ортосуна да кырк нуру тегиз чачыраган алтын түспөл Күндүн элеси түшүрүлгөн. Себеби, Күн – жарык жашоону, айкөлдүктү жана түбөлүктүүлүктү туюнтат. Башкача айтканда, Күн - Кыргыз мамлекетинин, кыргыз элинин түбөлүктүүлүгүнүн, жаркын келечегинин белгиси.

Адам баласынын жашаган табигый чөйрөсү анын мүнөзүн калыптандырат эмеспи. Ошондуктан кыргыздар Күнгө окшоп пейли кенен, берешен, жоомарт, баатыр эл. Күн да марттык менен, баатырлык менен өтө чоң энергияны нурланып, жердеги жашоону камсыз кылып жатат.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Беяков Ю.П., Рахимов К.Р. Кыргызстандын энергетикасы. Ф.: “Кыргызстан”. 1983.92б.
2. Бөкөшов Ж. Философия жана адабият. – Жалал-Абад, 2002.
3. Жусуп Баласагын “Куттуу билим”. - Москва, 1993
4. Жусупов К. Кыргыздар. Т 2. Бишкек, 1994.
5. Закон КР О возобновляемых источниках энергии: №283, 31.12.08.
6. Обозов А.Дж. Возобновляемые источники энергии. КГТУ, 2010.
7. Уделл С. Солнечная энергия и другие альтернативные источники энергии / М.: Знание, 1980. 88с.